

Ajdovec z vzhoda

»Osvobajanje« Ajdovca

1. del

Ivo Žajdela

V noči na 12. december 1942 je partizanska Gubčeva brigada napadla vaško stražo – nastalo zaradi partizanskega nasilja – v Ajdovcu. Ta napad je kot mnogi drugi partizanski napadi med vojno pustil za sabo strahotno uničenje.

Naj za začetek te zgodbe povzamemo pisanje Janka Mačka iz revije *Zaveza* (štev. 40, marec 2001), v kateri je pod naslovom *Kako je komunistična gverila osvobajala Ajdovec* objavil izjemno medvojno zgodbo (tragedijo) Ajdovca. V prvem delu je lepo opisal okolje in preteklost planote, ki se pri Žužemberku dviga nad dolino reke Krke proti vzhodu.

Ajdovška planota »Ko se iz doline zelene Krke mimo Sadinje vasi pripeljemo na Ajdovško planoto, nehote zastrmimo v lepoto, ki se odpre pred nami,« je na začetku svojega prispevka zapisal Janko Maček. Na precej valoviti planoti so med navidez lepimi polji raztresene bele vasice, med katerimi zavzema osrednje mesto Dolnji Ajdovec z novo cerkvijo sv. Trojice. Ajdovec ni velika vas, pa se

vendar že od nekdaj deli na Dolnji in Gornji Ajdovec. Ko mimo Malega Lipovca pridemo v Srednji Lipovec, pričakujemo, da bo naslednja vas Veliki Lipovec, toda že smo pri prvih ajdovških hišah. Prijatelj, domačin, ki potuje z nami, nam pojasni, da je Veliki Lipovec na drugi strani planote. Opozori nas tudi na z bukovim gozdom poraščeni Boršt, ki se nekoliko dviga nad planoto in nam zastira pogled na Sela, najstarejšo vas ajdovške fare, saj je tu pokopališče in cerkev sv. Nikolaja, ki jo imajo za starejšo od prvotne cerkve v Ajdovcu. Utemeljitev za to razlago je prijatelj dobil v knjigi *Zgodovina Ajdovca*, ki jo je napisal Alojzij Zupanc, dolgoletni župnik v Šmihelu pri Žužemberku, izšla pa je leta 1988 v Argentini.

Bralcu, ki bo morda pomislil, da je omenjena knjiga posvečena izključno zgodovini polpretekle-

ga časa, ki je bila v Ajdovcu izredno težka, naj povemo, da je tej dobi posvečen le manjši del knjige. Prav tako kot temu bližnjemu času je zgodovinarjeva pozornost namenjena daljni preteklosti, ko so na planoto prišli prvi slovenski naseljenci in ustanovili vasi z izrazito slovenskimi imeni: Veliki, Srednji in Mali Lipovec, Podlipa, Brezova Reber, Plano. Glede imena Ajdovec je Zupanc prepričan, da ne pomeni ajdov oz. poganov, kajti planota je bila naseljena šele v krščanski dobi, ampak slab ilovnat svet, nemško Heidel.

Ajdovec kot simbol Nič nenavadnega ni, če je duhovnika Zupanca posebej zanimala cerkvena zgodovina. Ugotovil je, da so v Ajdovcu od leta 1789 imeli stalnega duhovnika kaplana, ki je bil podrejen župniku v Dobrniču. Samostojna župnija je bila v Aj-

dovcu ustanovljena šele leta 1877, ko je vsaj dvajset let že imel svojo občino. V sto letih – od 1838 do 1938 – je od tu izšlo kar dvajset duhovnikov in eden od njih je bil dr. Janez Gnidovec, »Janškov gospod« iz Velikega Lipovca, škof v Skopju. Številne cerkvene slovesnosti in druge prireditve, ki so bile s tem v zvezi, niso vplivale samo na versko življenje prebivalcev, ampak so dvigale tudi njihovo splošno kulturno raven. Mladi so spoznavali, da knjige niso samo za duhovnike, ampak da se iz njih tudi za vsakdanje življenje lahko marsičesa naučijo, saj je znanje še kako potrebno tudi kmetu na skopi krajinski zemlji. Tisti, ki so imeli manj zemlje, niso zavidali onim, ki so je imeli nekaj več, saj so verjeli, da bodo z naprednejšim kmetovanjem in bolj pravično družbeno ureditvijo vsi imeli več in boljšega kruha.

Takega prepričanja je bil tudi predvojni ajdovski župan Štefan Vidrih, o katerem bi radi v tem sestavku povedali nekaj več, ker je že leta 1942 postal žrtev revolucijskega nasilja. Koliko žrtev je to nasilje zahtevalo v ajdovski fari? Kako je prišlo do upora proti temu nasilju? O teh in podobnih vprašanjih bi bilo treba napisati debelo knjigo, toda zadovoljiti se bomo morali s skromnim zapisom, kjer bomo nekatera vprašanja vsaj načeli, vsaj opozorili nanja. Verjamemo, da bodo zgodovinarji v prihodnjih desetletjih še obravnavali kruto usodo Ajdovca, ki je prav gotovo nekaj posebnega v slovenski zgodovini.

Uničujoča kataklizma Tako je Janko Maček začel svoj prispevek v *Zavezi* o opisu medvojne tragedije v Ajdovcu, h kateremu se bomo vrnili nekoliko kasneje.

Ajdovec je leta 1942 sprva v primerjavi z mnogimi drugimi kraji na Dolenjskem in Notranjskem brez žrtev preživel tegobe okupacije in komunistične revolucije. Potem pa se je nenadoma zgrnila nadenj uničujoča kataklizma komunističnih zločincev. Začelo se je 16. oktobra 1942, ko so prišli partizanski morilci na dom ajdovškega župana, uglednega moža daleč naokoli, Štefana Vidriha na Brezovi Rebri in ga umorila. V naslednjih dneh se je vsul plaz, ko so se možje in fantje množično priključili z umorom povzročeni postojanki vaške straže v Ajdovcu. Naenkrat jih je bilo čez sedemdeset, ki so se odločili braniti svoje vasi in življenje. V noči na 12. december 1942 jih je obkolila in napadla desetkrat številčnejša partizanska Gubčeva brigada, ki ji je poveljeval Lado Ambrožič - Novljan. Branilci pred njeno uničujočo vneto niso imeli nobene možnosti, saj so bili zelo slabo oboroženi. Partizani so zažgali župnišče in cerkev, potem pa še tri leta pred tem zgrajeni Gnidovčev dom. Ubili so 19 branilcev, večino ostalih pa kot ujetnike odgnali na Brezovo Reber. Tam so jih 21 »obsodili« na smrt. Smrtonosni zapisnik so podpisali znani partizanski »heroj«: Lado Ambrožič - Novljan, Jože Brilej, Milovan Šaranovič,

Dušan Bravničar in Viktor Avbelj. Ujetnike so umorili v bližnjem gozdu. Čez dva dni so na dvorišču Gnidovčeve hiše v Gornjem Ajdovcu ustrelili še Franca Gnidovca, očeta desetih otrok, poleg tega pa so požgali še šolo. Za partizani je ostalo pravo razdejanje – na stavbah in v dušah.

Farne spominske plošče Sredi 90. let so na pokopališču na Selih – ajdovsko pokopališče je pri dva kilometra oddaljeni podružnični cerkvi – na skupnem grobu žrtev iz leta 1942 že postavili farne spominske plošče. Ker pa zaradi nesoglasja na njej nekaterih imen ni bilo zapisanih, je Nova slovenska zaveza letos organizirala in postavila nov spomenik s farnimi spominskimi ploščami, na katerem so napisana vsa imena (138 imen), ki jih je povzročilo partizansko-komunistično nasilje v župniji Ajdovec. Spomenik stoji na prostoru pod novo cerkvijo (zgrajeno šele v leti od 1989 do 1990) in župniščem.

Ob postavitvi spomenika, 18. julija 2010, je v nagovoru med mašo škof Andrej Glavan dejal, da je bil pri veliko blagoslovitvah spominskih plošč, da pa je ajdovska nekaj posebnega, saj je na njej napisanih veliko preveč imen. Župnija je izgubila skoraj petino prebivalcev, ostala je brez gospodarjev, žene brez mož, otroci brez očetov. V imenu Nove slovenske zaveze je govoril Stane Štrbenk. »Da bi lahko prav razumeli današnjo slovesnost in to spominsko ploščo,« je povedal, »se moramo ozreti nazaj v leto 1941 in 1942 ter se

Ajdovec pred drugo svetovno vojno

vprašati, kako in zakaj je prišlo tudi v Ajdovcu do toliko bratomornih žrtev med drugo svetovno vojno in po njej. Najprej moramo ugotoviti, da slovenski katoličani takrat niso napadli nikogar. Katoličane so napadli prav brez razloga slovenski boljševiki v cilju prevzema oblasti po vojni. Že v letu 1941 in 1942 so namreč pobili preko tisoč Slovencev samo zato, ker naj bi jim bili nevarni pri uresničitvi njihovih političnih ciljev. Reakcija katoliča-

nov na te poboje ni bilo maščevanje ali napad na revolucionarje, pač pa čisto človeško nagonsko dejanje, ki so jo prvi vaški stražarji izražali z besedami: Jaz se bom branil.«

»Osvoboditev Ajdovca« Leta 1972 je v Ljubljani izšla knjiga, ki je imela 1.074 strani. Njen naslov je bil *Gubčeva brigada*, napisal pa jo je Lado Ambrožič - Novljan. V prvem delu te zajetne knjige je eno od podpoglavij njen avtor naslovil za tiste čase značilnim naslovom *Osvoboditev Ajdovca* (ta odlomek je bil oktobra 1982 pod istim naslovom – z velikimi črkami – ponatisnjen v reviji *Naša obramba*). Na trinajstih straneh je opisal partizanski napad na postojanko vaške straže v Ajdovcu v noči na 12. december 1942. Napadalni partizanski enoti, Gubčevi brigadi, je takrat poveljeval prav on.

Na začetku je Ambrožič zapisal, da je idejo za napad na ajdovsko vaško stražo dal Jaka Avšič, takrat namestnik partizanskega glavnega štaba. V nadaljevanje je navedel, da je nastala 20. oktobra 1942, da je bila njena matična enota postojanka v Žužemberku, ki je dala jedro za ustanovitev postojanke v Ajdovcu, kjer naj bi bilo na začetku 50 članov posadke, v času partizanskega napada pa je število naraslo na 70. Kot razlog za napad je navedel, da je to bilo partizansko ozemlje, da naj bi ga partizani »organizirali in varovali kot vojaško politično oporišče«, uporabil je celo izraz »naravno trdnjavoško območje«, ki naj bi ga partizani »uporabljali kot izhodišče za napade na sovražnikove postojanke ob Krki in vzdolž železniške proge Novo mesto–Trebneje«. Zapisal je celo, da naj bi bilo to območje »osvobojeno že od pomladi«. Ti ljudje so bili navajeni na skrajnosti: počeli so jih med vojno (ropanje, ubijanje in sramotenje žrtev), to se kaže v njegovi »napihneni« knjigi kot tudi pri navajanjih takšnih nesmislov, kot so uporaba izrazov »osvobojeno ozemlje«.

»Napredno« in »nazadnjaško« Tudi svet so razumeli na ta način: vse, kar so počeli sami, je bilo ali »napredno« in edino pravilno, vse, kar pa jim je bilo kakor koli na poti, je bilo »nazadnjaško«, sovražno in vredno uničenja. Neko ozemlje je bilo samo njihovo, kot vidimo v Ambrožičevem primeru, če ni šlo drugače, so ga preprosto razglasili kot »osvobojeno ozemlje«, kar naj bi pomenilo, da je le njihovo.

V resnici je bilo to Ambrožičevo »osvobojeno ozemlje« kvečjemu partizansko izhodišče za njihove roparske in morilske pohode. Saj jih sam v knjigi nenehno opisuje, le da jih prikazuje kot nekaj normalnega in pozitivnega (ropanje je bilo preskrba s hrano, morilski pohodi pa osvobojanje iz rok sovražnika; mimgrede, pri stražansko obsežni povojni borčevski publicistiki so vedno uporabljali izraz sovražniki in nikoli npr. nasprotniki). **D**

Nadaljevanje prihodnjic